

Hukuk ve İnsanın Etik Olma Hakkı

Ogün ÜREK*

Hukuk, insan, yaşam kavram üçlüsü birbiriyle ilişkisinde bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yaşayan varlık olarak insanın diğer insanlarla birlikte yaşamasını olanaklı kılacak düzen ihtiyacını karşılamının tek yolunun hukuk olduğu söylenebilir. Hukuksuz bir yaşam düşünmek, hele böylesi bir yaşamın daha insanca bir yaşam olabileceğini ileri sürmek pek olanaklı görünmemektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde “hukuk insanın daha insanca yaşamasının koşullarını hazırlayan, amaca uygun geliştirilip uygulandığında bunu başara-bilen insan kurumlarından biridir” (Tepe 2005:58). Bu anlamda bir insan başarısı olarak hukuk, bir normlar sistemi olduğundan, hukuksal düzenlemeler genel çerçe-veyi çizen, genele ilişkin kuralları ortaya koyan belirlemelerdir. Bu da hukukun bir toplumsal sözleşme düşüncesinin ürünü olması nedeniyle. Hukukta her şey baştan sona biçimsel bir düzen aracına indirgenmiştir; yapılabilir şeyler, bir de yapılamaz olan şeyler vardır. Bir düzen aracı olarak hukukun özünü oluşturan ve biçimsel bir yapıda olması zorunlu olan hukuk normunun, içerikli bir yapı olan insan yaşamının, Kantçı bir ifadeyle, nesnel geçerli bir tarzda düzenleme çabası, ontolojik yapı farklılığı olan hukuk ile yaşam arasında gerilime yol açar. Bu gerilimi daha iyi anlama noktasında, 20. yüzyılın ünlü Alman hukukçusu Hans Kelsen’in hukuk normu ile doğa yasaları arasında yaptığı ayırım merkezinde hukuk sisteminin yapısına ilişkin söyledikleri dikkat çekicidir. Kelsen’e göre doğa yasaları bir A olayı meydana gelirse, B sonucunun zorunlu olarak gerçekleşeceğini varsayar. Buna karşın hukuk normu bir A

olayı meydana gelirse B sonucu gerçekleşmelidir ilkesine dayanır. Başka bir ifadeyle, doğa yasaları “olan”ı göstermesine karşın, hukuk normları “olması gereken”i, yani belli şartlar ortaya çıktığında nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösterir (Kelsen 1962: 106). Kantçı düşüncenin temellerinden beslenen “Saf Hukuk Teorisi”nde Kelsen, böylece açık bir şekilde, hukuk normunun tıpkı Kant’ın saf aklın sahip olduğu ontolojik yapı gibi biçimsel bir yapı, buna karşın doğa yasalarının içerikli bir yapı oluşturduğunu ortaya koyar (1962:1). Bu çerçevede Kelsen’in ontolojik farklılıklara sahip iki alan olarak hukuk ile doğa arasında kurmuş olduğu ilişkiyi hukuk ile yaşam ilişkisi temelinde kurulduğunda bu ontolojik farklılık nedeniyle iki alan arasında bir gerilimin olması kaçınılmaz gibi görünüyor. Gerçekten de “hukukun çağımızdaki en önemli sorunu, oluşturduğu düzen ile yaşam arasındaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Çağımızda hukuk düzeni ile yaşam arasında derin boşluklar olduğu göz ardı edilemez. Hukuk yaşama yakışmamakta, yaşamla zenginleşip değişmeyi, yaşamla devingen bir ilişkiye girmeyi başaramamaktadır...insanın bu gezegende yaratmış olduğu düzenle yaşadığı yaşam arasındaki ilişkinin zorluğu sanki insanın yazgısı olarak karşısında duruyor... (oyşa) düzen yaşama yakıştığına, devingenleşiyor, serpiliyor, geliyor, yaratıcı oluyor” (İnam 2005:35). Günümüzdeki hukuk ise nerdeyse yaşamın kükrete hazırlık bekçisi konumuna bürünmüştür. Çünkü “hukukun temel amacı dikensiz bir yaşam, patırtısız gürlütsüz bir düzendir” (Timuçin 2005:70). Peki bu durumda hukuktan vaz-

* Yrd. Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi Felsefe - Mantık

geçmek mi gerekir? Hukuktan vazgeçilemeyeceği açıktır. Olması gereken “hukuk düzeninin, sahip olduğu yaşamı, insanı, dünyayı güzelleştirecek, yaşanır hale getirecek değerlerle koruyup, geliştirmeye yardımcı olmasıdır” (İnam 2005:38). Bu durumda denebilir ki önemli olan yaşamın ve devletin insanileştirilmesine bağlı olarak hukukun insanileşmesidir. Biçimsel bir yapı olan hukukun insanileşmesinin en önemli koşulu ise, hukuk ile ilgili şu noktanın göz ardı edilmemesine bağlı görünmektedir: Nesnel geçerli tarzda düzenleme çabasında olan hukuk normunun sahip olduğu bu özellik nedeniyle ilk bakışta, normun her türden kişiye yönelmiş olduğu gibi bir yanlış anlamaya neden olur. Oysa daha dikkatle bakıldığında, normun aslında en temelde, etik olma sorumluluğu duymayan ve belki de böylesi bir gerekliliğin farkında bile olmayan kişinin eylemlerine yönelik olduğu görülür. Bu nedenle hukuk ile yaşam arasındaki gerilim büyük ölçüde hukuk ile özgür olmayan kişiler arasındaki gerilimdir. Bu gerilim bir anlamda hukuk normunun yapı özelliği nedeniyle de gitgide hukuk tarafından beslenen bir gerilim halini alır. Çünkü “normlar belirli bir grupta bir düzen getirmek için, dolayısıyla kişilerin davranışlarını belirlemek ya da belirli bir grubun üyeleri arasındaki toplumsal ilişkilerin (etik ilişkilerin değil, toplumsal ilişkilerin) nasıl kurulacağını belirlemek için türetilirler. Belirli bir toplumsal rolü üstlenen ya da kendini o rol içinde bulanın, bu rolü oluşturan normlara göre davranması beklenir. Ayrıca da kişilerin, başka kişilerin yaptıklarını bu normlara göre değerlendirmeleri istenir” (Kuçuradi 2007:62-63). Dolayısıyla bunun doğrudan sonucu olarak da hukuk, kendi eliyle kendi varlığının ortadan kaldırılmasına neden olacak ezbere değerlendirmelere olanak sağlayacak, bütün enerjisini bu ezbere değerlendirmelerin yol açtığı ön görülemeyen, önceden hesaplanamayan sonuç-

ların ortaya çıkaracağı sorunları çözmeye harcaacaktır. “Bunun belli başlı (somut) sonuçlarından biri, aynı konuya ilişkin birbirini çelen normların, bu bağdaşmazlıkları görülmeden, aynı anda hukukta geçerli kılınmasıdır. Böylece yüz yüze geldiğimiz sorunlar karşısında arayışlar çoğu zaman kör arayışlar oluyor; öngörülen çözümler de, uygulandığında, çözülmek istenen sorunu çözmediği gibi, yeni sorunlar yaratıyor. Yanlışları başka yanlışlarla düzeltmeye çalışın bu girişimler ise, sorunları daha da arttırıyor” (Kuçuradi 2007:207).

Bu noktada, pozitif hukuk normlarının doğrudan ya da dolaylı olarak türetileceği temel normların insan hakları normları olması, insan haklarının pozitif hukuk öncülerini oluşturması gerektiği, aksi takdirde pozitif hukukun, birbiriyle kaçınılmazcasına çatışan kişisel ve grupsal çıkarları korumak için bir cambazlık zemini olmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Peki ama insan hakları dediklerimiz nelerdir? Kuçuradi’ye göre “insan hakları dediklerimiz, her şeyden önce bir fikirdir, insan aklının ürettiği bir düşünce. Şu düşünce: insanlar insan oldukları için –yediğimiz ekmeği yapmış, her an kullandığımız elektriği bulmuş, bazılarımızın okuduğu Küçük Prensi yazmış, hakkaniyet düşüncesini getirip ombudsman kurumunu kurmuş bir türün üyeleri oldukları için- belirli bir şekilde: insanın bir tür yapısal olanaklarının gerçekleştirilmesini olanaklı kılan bir şekilde muamele görmeli. İnsanlar, böyle olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmelidir, çünkü yaşamda insanların çoğu başka insanlara bu şekilde muamele etmiyor... Tek tek insan hakları, etkin ve edilgin anlamda etik ilkelere: insanların görmesi ve başka insanlara gösterilmesi gereken muameleyi dile getirir. Aynı zamanda toplumsal düzenlemeye, hukuka ve siyasete etik talepler getirme girişimidirler. Talep ettikleri şey ise, insanın

belirli olanaklarının gerçekleştirilebilirliğinin genel koşulları sayılan bazı koşulların sürekli gerçekleştirilmesidir” (2007:70-71-72). Bu talepler açısından insan haklarına bakıldığında ise, Kuçuradi’ye göre insan hakları belirli bir tek durumda kişiler haksızlığa uğradıklarını kendi ifadeleriyle de haklarını isterken dile getirdikleri taleplerdir. Dolayısıyla haksızlık ya da “adaletsizlik, insanlara insan olarak borçlu olanları bulduğumuz yer; ya da borçlu olanları bugünkü adlarıyla dile getirirsek, temel insan hakları ilkelerinin türetildiği yerdir”(Kuçuradi 2007:31).

“Adalet Kavramı” başlıklı yazısında Kuçuradi adaletsizliği, “mevcut koşulların, kişilerin ya da grupların insansal olanaklarını gerçekleştirilmeye, aynı zamanda insanın bazı olanaklarını gerçekleştirebilmesine elverişsiz olduğu durum ya da doğrudan veya dolaylı olarak engel oluşturduğu durum” olarak tanımlar (1994:30). Bu noktada ona göre şu soru ön plana çıkar: Mevcut belirli koşulların elverişsiz ya da engelleyici koşullar olduğu nasıl bilinebilir? Yani neye dayanarak böyle bir sav ileri sürülebilir? Kuçuradi’ye göre, bu noktada bir karşılaştırma devreye giriyor. “Bu karşılaştırmada bazı insanların belirli tarihsel anda içinde buldukları koşulları, aynı tarihsel anda başka insanların içinde buldukları koşullarla, insanlığın o çağda ulaştığı koşullarla, belirli insansal olanakların değerinin bilgisi ışığında karşılaştırıyoruz... bu bilgi, bir insanın ne olabileceğinin bilgisi ve böyle olanakları gerçekleştirebilmiş insanların ortaya koyduğu başarıların insanlık için önemini bilgisidir” (1994:30). Sözü edilen koşulların, bu bilginin ışığında yapılan karşılaştırılması, başka bir bilgi, insansal olanakların gerçekleşmesini normal olarak imkânsız kılan koşulların bilgisini sağlar.

Kuçuradi’ye göre bu karmaşık bilme etkinliği sırasında şöyle bir şey yapılmış

oluyor: “a) Biraz önce sözü edilen bilgiyle, belirli bir tarihsel anda insanlığa bakıyor ve tür olarak insanın böyle olanaklarının o anda gerçekleşme derecesini (ulaştığı yeri) görüyoruz. Tür olarak insanın o tarihsel anda bu açıdan nereye geldiğini görüyoruz. Bu “üçüncü terim” denilen şey karşılaştırmanın zeminini oluşturuyor. b) Bu bilgiyle, o anda yaşayan çeşitli insan gruplarına bakıyoruz ve görüyoruz ki bazı gruplarda kişiler, başka gruplardaki kişilere göre daha yüksek derecede böyle olanakları gerçekleştiriyor; yani bazı gruplarda, diğerlerine göre daha çok sayıda kişiler, insanlığın gelişmesine katkıda bulunuyor. c) Bu olguyu açıklama çabasında, bu çeşitli katkılar ile o grupların koşulları arasında bir bağlantı kuruyor ve bu bağlantıda, bazı koşullar, böyle olanakların gerçekleşebilmesine engelleyici ya da elverişsiz görünüyor. d) Bu karşılaştırmada da bazı gruplarda mevcut koşulların tersi olan koşulları, insanın söz konusu olanaklarının gerçekleşebilirliğinin zorunlu koşulları olduğu sonucunu çıkarıyoruz, yani insan hakları dediğimiz talepleri türetiyoruz” (1994:31).

Bu noktada Kuçuradi, aynı karşılaştırmadan hareketle ama daha yalın bir şekilde, adaletsizlik durumuna ilişkin saptamada bulunur. Ona göre, tek tek durumlarda adaletsizliğe bakıldığında, iki farklı şeye bakarak onları üçüncü (orta) bir terim aracılığıyla karşılaştırıyoruz. a) bir kişinin belirli bir anda sahip oldukları şeylere, b) başka birinin, aynı anda yine sahip olduğu şeylere bakıyor ve bunları c) değer verdiğimiz üçüncü bir şey açısından karşılaştırıyoruz. “Birinin sahip olduğu ve durumunu daha “iyi” yapan –diğer kişiye göre olanaklarının daha fazla olmasını sağlayan ve diğer kişinin de sahip olması gerektiğini düşündüğümüz bir şey açısından yapıyoruz bu karşılaştırmayı. Bu diğer kişinin yoksun bırakıldığını düşündüğümüz şeydir –eksikliği, onun birinci kişinin sahip olduğu bazı olanaklardan yoksun kalmasına neden olan şey” (Kuçuradi 1994:29). Bu da Kuçuradi

açısından günlük yaşamda belirli bir şeyin birine verilmesi gerektiği savını türettiğimiz yerdir ya da böyle bir savın temelini oluşturan zemindir.

Bütün bunların ışığında, “Adalet Kavramı” başlıklı yazısında Kuçuradi’nin “adalet nedir?” sorusuna bilgisel bir cevap verme doğrultusunda ön plana çıkardığı adaletsizlik durumuna ilişkin yaptığı saptamasında özellikle şu noktanın belirgin kılınarak yeniden vurgulanması gerekli gibi görünmektedir. Kuçuradi’nin adaletsizlik durumunda yaptığı karşılaştırmada karşılaştırmamanın zeminini oluşturduğunu öne sürdüğü, tür olarak insanın o tarihsel anda insansal olanakları gerçekleştirme derecesi bakımından ulaştığı yer açısından bakıldığında, karşılaştırma zemininin nesnesi olan insansal olanakların ontolojik yapı özelliği nedeniyle durağan, sabit nitelikte varolanlar olmadığı, sürekli oluş halinde olan ontolojik yapılar olduğu söylenebilir. Buna dayanarak da Kuçuradi, adaletin talep ettiğinin belirli içerikli ilkelerin etkin kılınmasının olmadığını, biçimsel bir yapıya sahip belirli bir istemenin olduğunu ortaya koyar. Çünkü insansal olanaklar, sahip oldukları ontolojik yapı özelliği nedeniyle biçimsel yapılardır.

Bundan hareketle de iki sonuç çıkarılabilir: ilkin, başlangıçta söylendiği gibi, hukuk sistemi ya da hukuk normunun sahip olduğu ontolojik yapı biçimsel bir yapı olduğundan ancak ve ancak Kuçuradi’nin anladığı anlamda, temelini sürekli oluş halinde olan biçimsel yapılar olarak insansal olanaklarda bulan insan hakları düşüncesiyle hukukun yapısı birbiriyle kesişir. Bu da daha açık bir dille ifade edilirse, ideal bir hukuksal düzen öncüllerini ancak temelini insansal olanaklarda bulan bir insan hakları düşüncesinde aldığında olanaklı olabilir.

İkinci olarak, sürekli oluşum halinde olan insanın olanaklar alanında, bu ya-

pabilirlikler alanının genişlemesi tek tek özgür kişilerin eylemlerinin ürünü olan başarılarla mümkün olur. Bu nedenle de, ideal bir hukuksal düzen öncüllerini her ne kadar insansal olanaklarda temelini bulan bir insan hakları düşüncesinden alsa da, bu yetmez, bununla birlikte sürekli oluşum halindeki içerikli yapı olan yaşamla hukuk arasında derin boşluklar ortaya çıkmaması, hukukun yaşama yakışması için hukuk normlarının türetiminde yasa yapıcının en temel ilgisi tek tek özgür kişilerin eylemlerinde, o eylemlerin arka planındaki istemeyi, eylemin nedenini, niçinini, yapıldığı koşulları ve doğurduğu sonuçları anlama ve yorumlamada olmalıdır. Bu noktada önemli olan, yasa yapıcının aynı zamanda kendi varlığının devamı için de, sürekli oluşum halinde olan olanaklar alanında, bu olanakların gerçekleşme olasılığını hep canlı tutması ya da artırılmasını sağlamak amacıyla tek tek özgür kişilerin en temelindeki insan hakkı olan bu olanakları gerçekleştirme ve bununla birlikte başkalarının da bu olanakları gerçekleştirmelerine yardımcı olma hakkını, başka bir ifadeyle, etik olma hakkını koruma doğrultusunda yasal düzenlemeler yapmaktır. Bu yapılmadığı takdirde, kimi insan eylemleri belli bir haklılık temelinde sahip olmakla birlikte, hukuk alanının dışında kalacak, bu da hukuk ile yaşam arasındaki kopuşun en önemli nedeni olacaktır. Bunun daha ileri bir boyutu, bir yandan bir hukuk sistemi varken, diğer yandan insanlar arasında başka hukukların, adı konmamış başka hukukların ortaya çıkması olacaktır.

Sonuç olarak, Schopenhauer’in ifadeyiyle, yaptığını yapmak zorunda olan özgür insanla ilişkisinde hukuk, özgür insanın etik olma sorumluluğunda temelini bulan etik olma hakkını koruyacak düzenlemeler yapma zorunda olduğu ileri sürülebilir. Oysa günümüzde hukuk, nerdeyse bütün enerjisini, özgür olmayan insanın eliyle yapay bir şekilde karmaşılaştırılarak hız-

la sorunlar üreten bir yaşamı düzenlemeye harcamaktadır. Olması gereken, bununla birlikte hukukun, değişmez yapı sergileyen özgür insanın hukuku ilgilendiren özel durumlardaki eylemlerinde onun etik olma hakkını koruyacak düzenlemeler de yapmasıdır. Bu da yasaları yapanların özgür insanlar olmasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- İNAM, A. “Anlam Sağlığı Açısından Hukuk” Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar II, Sempozyum Bildirileri I İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005
- KELSEN, H. *Théorie pure du droit*, Dalloz, Collection “Philosophie du droit” Paris 1962
- KUÇURADI, İ. “Adalet Kavramı”, Adalet Kavramı, Editör Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1994
- KUÇURADI, İ. “İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları” Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2007, Ankara
- TEPE, H. “Hukuk ve Etik: Hukukun Etik Temelleri” *Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar II, Sempozyum Bildirileri I* İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005
- TİMUCİN, A. “Adalet ve Hukuk Karşılığı” *Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar II, Sempozyum Bildirileri 3* İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2005